

Iulia Mărgărit

NOTE ETIMOLOGICE

BEAUA, DE-A ~

Viciu, *Supl. Gl.*, înregistrează expr. *de-a bea*, împreună cu ilustrarea *umblă copilul de-a bea*, cu glosa „umblă copilul în patru brânci”, în cadrul căreia *brâncă* perpetuează semantismul etimologic al lat. *branca* „labă (la animale)”. Același autor încearcă să decripteze și nucleul lexical *bea*. Sensul menționat „oaia”?, conform unei înregistrări din localitatea Ohaba, după felul în care este reprodus, atestă incertitudinea referitoare la posibilitatea de conturare a acestuia. DA înregistrează s.v. *behehé* variante ale onomatopeei specifice pentru oi, precum și citatul corespunzător: *Din turma neagră se auzi bea, bea, bea* (Delavrancea, *ap. TDRG*). Aceeași sursă, DA, menționează, „cu funcțiune substantivală «în glumă»”, exclusiv, *behehé* „berbece, oaie, capră”.

Un text recent provenind din Basarabia ne-a determinat să revenim asupra numelui și, totodată, asupra locuțiunii adverbiale aferente: [Învățătoarea] *iarăși venea după mine, mă aducea la școală și mă așeza undeva în banca a treia de unde tot găseam ieșire și, de-a bea, printre picioarele copiilor, ieșeam și nu ajungeam bine până la ușă, că... era lângă mine și cu binișorul mă așeza iarăși în bancă* (Sturza 2014: 80).

În legătură cu originea acesteia, nu excludem posibilitatea de a fi apărut în contexte propice, create de prezența mieilor nou-născuți, aduși în locuința stăpânilor, pentru a-i feri de frig. Dacă în familie existau copii care învățau să meargă, acțiunea lor a putut să fie calificată, conform modelului ovin, *de-a bea* „în patru labe”. Conversiunea onomatopee > substantiv nu a ridicat probleme de formă. Noutatea a constat în atașarea articolului. Față de *bâriță* s.f. „oaie”, modalitate de valorificare a altei interjecții (*bâr!*) în formula *bâr, oiță!*, în cele din urmă, prin frecvență și rostire alertă, aglutinată (Mărgărit 2014: 172–173), *bea* reprezintă un caz identic, în principal, prin antrenarea aceleiași categorii morfologice, minus pseudoafixul.

După mai bine de un secol, cazul semnalat de Alexiu Viciu a fost confirmat în Basarabia. Prezența expr. *de-a bea*, în partea locului, se explică fie prin colportajul oierilor ardeleni, fie ca o creație locală.

CÂRTÁC

Cu pl. *cârtaci*, cuvântul-titlu deține o singură atestare și o singură înregistrare în dicționare. DA l-a preluat în corpusul de cuvinte, valorificând consemnarea

acestui, după Liuba, Iana, M.: 3: *Oamenii au plântat pe la maluri sălci, răchiți... băgrini (cârtaci sau acați)*. Seria sinonimică în care este încadrat face glosa de prisos. Inserat între două elemente regionale, intruziunea noului element, *cârtac*, are importanță pentru admiterea acestuia cu înțelesul „salcâm”, la nivelul dialectal al limbii române.

Ca să răspundem la întrebarea „cum și de unde a poposit *cârtac* în graiurile bănățene?”, am apelat la o expresie, astăzi cu totul învechită: *a vorbi (mai) salcâm*, răspândită în partea sudică a țării. După DLR, ar semnifica „a vorbi mios, cu amabilitate exagerată și falsă”. Sursele mai vechi în care a fost inclusă, ȘIO, II: 30, Zanne, P., II: 846, din care, de fapt, s-a alimentat și dicționarul-tezaur, oferă formulări mai succinte, dar mai sugestive, cum ar fi, „a vorbi dulceag”, după Zanne. Calificativul modului de a vorbi ne duce cu gândul la parfumul salcâmului înflorit. Probabil, în acest fel, se explică prezența arborelui, recunoscut prin aroma și gustul florilor sale, în expresia pe care, tot după sursele citate, a reținut-o și Suciuc în paragraful „salcâm” din cartea sa. Cuvântul furnizat din satul Maidan ar putea avea origine bulgărească, minoritatea în cauză fiind atestată în Banat. Pentru ipotetica origine pledează următoarele fapte: În DRB, *salcâm* a fost tradus prin subst. *акация, салкъм*, dar și adverbele dialectale *тихо, кротко, меко*, cu semnificația, „blând, plăcut, bun”. Expresia *vorbesc mai salcâm*, este reprodusă, în sursa citată, prin *говоря тихо* așadar, posibil și *говоря кротко*. În DBR figurează adj. *кротък* „blând, supus, cuminte”, susceptibil de a fi fost reprodus printr-un potențial echivalent românesc *crótac*. Este de presupus faptul că, pe terenul limbii române, acesta ar fi suferit o inevitabilă metateză: *córtac*, urmată de acomodare: *cârtac* și că a fost echivalat cu *salcâm*, denumirea arborelui după expresia în care a fost implicat. Lucrurile au evoluat astfel, antrenând o sumedenie de modificări fonetice pentru faptul că adj. de origine bulgară *кротък* „plăcut, blând” a fost receptat drept corespondent pentru adv. *salcâm*, din expr. *vorbește ~*; cu alte cuvinte, modul de a vorbi al cuiva „blând”, fără agresivitate, a fost perceput de auditoriu ca „plăcut”, amintind starea de bine a trecătorului la întâlnirea cu floarea de salcâm. Chiar deplasarea de accent, sub influența corespondentului românesc, este o probă a relației confuze în care au fost implicate cele două elemente provenind din limbi diferite. Așadar *cârtac – salcâm*, reflectă o confuzie în cadrul raporturilor româno-bulgare: primii nu știau bine bulgărește și au considerat *cârtac* un virtual calificativ al felului de a vorbi al cuiva, adică „salcâm”, ceilalți nu știau românește și, prin urmare, din același motiv, au conferit legitimitate aceluiași lexem, *cârtac*. Efortul conjugat al celor două etnii nu a rămas fără rezultat. Echivalența *vorbește cârtac* și decodarea „vorbește salcâm” a mai adus, în zonă, prin deciptarea, la îndemână, *cârtac* „salcâm” încă un sinonim, extinzând seria *acaț, băgrin, sălcâm*, pentru că, în graiul local, era cunoscută expresia *vorbește (mai) salcâm*.

COMNĂRI, COMNĂRIE

Cuvântul *comnărie* s.f. „bucătărie” figurează în *Lexic reg.*, II, furnizat din fostul raion Orăştie. Absent din dicționare, el pare o formație analogică după modelul *bucătărie*, baza implicată fiind *comnie*, cu același sens, înregistrată de Viciu Gl., Densusianu, Ț.H. (DA s.v. *cuhn(i)e*). Pentru același cuvânt, menționăm o atestare, aproximativ, din aceeași perioadă, cu aceea din *Lexic. reg.*, consemnată în Valea Jiului (MAT. DIALECT., I: 235). Poziția cuvântului semnalat, în lexicul local, se reflectă prin conturarea verbului corespunzător *comnări* „a găti mult; a face tot timpul de mâncare; a se ocupa numai cu gătitul mâncării”. Semantismul atribuit s-ar datora pseudointerpretării tranșei finale, drept sufix cu valoare iterativă (cf. *gusta/gustări*). În realitate, *comnărie*, *comnări*, ca mod de formare, urmează îndeaproape *bucătărie*, *bucătări*, dovadă a modelului analogic după care s-au creat. Explicarea cuvintelor semnalate prin derivare propriu-zisă întâmpină dificultăți.

CORCODUȘĂ, CORCODUȘ

Numele fructului de formă sferică, dulce-acrișor, de culori variate (galbenă, roșie) figurează în dicționare fără rezolvare etimologică. Sugestia, pentru o posibilă explicație, ne-a venit de la denumirea acestuia în graiurile actuale din Basarabia: *corodele*, *corcodele*. În ambele forme se poate regăsi un cuvânt învechit, încă păstrat în lexicul dialectal: *rocodele*, *rogodele* (și cu alte variante!): *Casele văruiete se afundau în grădini cu rogocele, veselia copiilor* (Delavrancea, S.: 81). Vasile Bogrea (DR, IV: 844), apreciind *rogodele* ca variantă, în raport cu *racodele*, cu înțelesul „(tot felul de) poame [= fructe] mărunte și necoapte”, atestat în MAT. FOLK., II: 1210), propune ca etimon sl. *rucodelja* „lucru manual”. Împrumutul slav apare în textele secolelor de început ale culturii române: *I-au datu-i pușanteale coșnițe împletite de finic, de frunze. Și-i dzise: ie fiule aceste răcodealii și le du în Damasc de le vinde* (Dosoftei, după DLR): *Dacă mâna rânduită numai pentru rocodele ar cere să aibă gândul...* (Conachi, ap. TDRG). Admițând o evoluție a sensului de la „lucru de mână”, la „ocupație pentru mâini” (Bogrea, *loc. cit.*), atunci înțelegem cum a fost posibil un astfel de „salt semantic”. Date fiind pasiunea copiilor pentru fructe, uneori chiar necoapte, și prezența lor în pomii fructiferi, de la cei dintâi care rodesc și se coc timpuriu, până la cei din urmă, pentru a dobândi cu mâinile, prin „lucru de mână” fructele respective, *rocodele*, cu nenumărate variante, a conturat, probabil, acest sens. Structura cuvântului, cu primele silabe, relativ, asemănătoare, a favorizat metateza: *corodele*. Propagarea velarei inițiale determină o nouă variantă: *corcodele*, ambele în curs încă în Basarabia. Numele pomului, prin derivare regresivă, de la acela al fructului (Hristea 1968: 66 ș.u.), figurează în DA în var. *curcudel*, explicabilă, de altfel, de la **corcodel*. Considerându-l punct de pornire, *corcodel* ar fi putut suferi o schimbare de sufix:

**corcoduț*, prin confirmare indirectă în var. *colcoduț*, creată în urma disimilării, ori *coldocuț*, ca urmare a metatezei, *culducuț*, printr-o serie de schimbări fonetice (variantele din urmă cu răspândire în Transilvania – DA). Admițând prezența var. *corcoduț* în aria sudică, admitem și evoluția acesteia la *corcodus* sg., pl. *corcoduși* (corespondența [t] / [s] în arie este cunoscută: [*tignal* = *semnal*; *țoclu* = *soclu*, *țovan* = *sovon* – DGS, III s.v.]). Din pl. *corcoduși* ar fi putut apărea singularul corespunzător: *corcoduș*.

FOCALE

Dicționarele și glosarele nu confirmă existența cuvântului *focale*. L-am întâlnit cu o singură atestare: *Alteori, dam iama prin focalele cu dulceață* (Al Lupului, P.G.: 19). Cu semantismul „borcan, ulcică”, în forma de plural, el pare o var. de la *bocal* s.n., *bocală* s.f. < srb. *bokal*, magh. *bokál, bokála*, dacă acceptăm modificarea [b] > [v], frecventă în graiurile din Banat (*tăbări / tăvări* „a obosi”; *zbárnâi / zvárnâi* „a suna”), unde a penetrat, mai întâi, împrumutul. Mai departe, se continuă cu o nouă modificare [v] > [f], ca în cazurile *fo, freo, fro* < *vo, vreo, vro*, înregistrate în graiurile oltenești din Gorj, de unde provine atestarea ulterioară (DGS, II s.v. *vo*). În graiurile bănățene actuale, împrumutul în discuție și diminutivul corespunzător, au fost înregistrate de Murariu, *Gl. girocean: bucală* s.f., pl. *bucale* „cană din sticlă sau din ceramică pentru ținut apa de băut”: *Adă o bucală dă apă rece de la fântână; bucăliță* s.f., pl. *bucălițe* „căniță, ceașcă”: *Pântru pomana dă șasă săptămâni ne trebuie vro patruzăci dă bucălițe*.

INFORMĂȚI?

Cuvântul-titlu, *informați*, a rămas fixat într-un text folcloric: *Frunză verde de doi brazi, / De-aș ajunge până marți, / Să pun șaua p-un cal breaz. / Și să purced la Galați. / Ca să văd pe dorobanți, / Dorobanții informați / Și la vorbă minunați!* (Sevastos, C: 263). Cu siguranță, în privința aspectului grafic, *informați* prezintă o inadvertență, întrucât, în partea prefixală, s-a strecurat o eroare (grafică!). Cu alte cuvinte, ar fi vorba despre *înformați*, part. adj., analizabil prin construcția prepozițională *în formă*. Aceasta din urmă conține un împrumut neologic, *formă* „uniformă”, mediat de limba rusă, respectiv, de armata rusă prezentă la începutul secolului al XIX-lea în principatele române. Așadar prin *dorobanții informați* trebuie să înțelegem „dorobanții îmbrăcați în forme, uniforme specifice activității acestora”, ținută care ar fi putut să constituie o atracție, pentru privitori, ca spectacol. Derivatul, ca și baza acestuia, nu figurează în dicționare sau glosare. Dicționarul-tezaur nu înregistrează împrumutul neologic *formă*, deși acesta apare în GN, I: 202, într-un text, înregistrat în localitatea Maltezi, Ialomița: *Mi-aduc aminte că la cinzeșpatru a vinit și rușii aici, care avea forma ca la călărașii noștri*.

LILIÁC

Semnificând „copil mic, sugar”, *liliac* se întâlnește în lexicul românilor din Ungaria: *Noa, d-apu bătrânu o mârș acolo cu berbecii pân pădure, trece lângă bortă [= scorbură]. Acolo apucă micuțu că cheau! cheau! Bătrânul se gândește că aiasta îi glas dă băiat micuț, dă liliac (Antologie Ung.: 73)... Mă, d-apu cum o putut aista și ajungă aice? Nu să poate, acela trabă și fie drac! Numai să face el așe, ca liliacii, că mneaună...* (id.: 74).

Ca omonim cu floarea cunoscutului arbust, și, prin urmare, cu o anumită motivație în limbajul afectiv, lexemul în discuție a fost atestat, anterior, în graiurile din Oltenia: *Un liliac de copil! Un grangure de copil! O floare de copil!* cu glosa „expresiune de duioasă alintare a copiilor, când se vorbește despre ei” (Ciașanu, VI. s.v. *liliac*). Suita de metafore vizează, neîndoielnic, un sugar. Dar cuvântul a fost atestat și cu altă accepție.

Cu mult timp înainte, în Moldova de nord, *liliac* a fost înregistrat, cu extensiune de sens „copil mai mare, care poate ajuta la treburile gospodăriei”: *Băietul moșneagului n-avea altă treabă de făcut, fără numai să pască, toată ziua scroafa cu porceii [...]. Când s-o dus acasă și o dat tată-său că nu-i un purcel, o prins a-l întreba ce l-o făcut. Băietul încurcă vorba, spune ba că ceea, bă că cealaltă. Moșneagul se gândea să-i tragă un pui de bate să pomenească el și fâțișoara care a supt-o de la mă-sa. Da mai pe urmă și-o venit și el în fire și și-o zis: Dă, îi și el numai o țără de liliac. Îmi țin și eu cu bănat: pututu-m-aș fi lăsat în nedejdea unui liliac ca aiasta! (Șez., II: 153). Drept calificativ dezmiertător pentru un copil, cuvântul figurează în DA s.v. *liliac* 1. „arbust...”. Dacă încercăm să-i explicăm originea, constatăm că ar fi fost introdus abuziv în articolul respectiv. Pentru *liliac* „copil...”, mai exact pentru etimonul acestuia, structura cuvântului evocă, în parte, interjecția *liu-liu!*, formulă de alint în cântecele de leagăn, cu răspândire în aria nordică: „— *Haida, liu-liu, pui de pește / Hai cu mama și te-a crește!*” (Herz.-Gher. M, VII: 15, după DA). Interjecția cunoaște variante, dintre care menționăm *liui-liui*: „— *Liui-liui / Că tata nu-i*” (Marian, *Nașterea*: 326). Prin conversiune în bază derivativă, de la *liu-liu!*, cu suf. *-ac*, ar fi putut apărea **liliuac*, prin disimilare *liliac*. Omonimia cu floarea de arbust, prin gingășia acesteia, a favorizat impunerea derivatului cu semantismul distinct „copil, mic, sugar”, pentru început.*

MEROGINĂ?

În DLR, *merogină* „zarzavat aromat de la care se consumă frunzele; mirodenie”, cu circulație „prin Banat”, sub aspectul originii, a fost declarat necunoscut. Examinarea citatului ilustrativ permite, totuși, avansarea unei ipoteze: *Mă mână*

maica-n grădină / Să plivesc o merogină! (Costin, *Gr. Ban.*). Dată fiind calitatea textului, în versuri, și rigurile acestuia, nu excludem posibilitatea unui hapax: *merogină*, putând reprezenta o var. fonetică locală, *merodină*, de la *mirodie*, *merodie*, remodelată în partea terminală, din necesitatea specificată. Adăugăm detaliul că *mirodie* circulă, de asemenea, „prin Ban.”, având același înțeles „verdeață aromată”, conform DLR. În aceste condiții, cuvântul-titlu ar trebui refăcut prin literarizare.

MESTÉLNIC

Înregistrat în fostul raion Caransebeș (LR, VIII, 1959, nr. 6: 52), *mestelnic* „făcăleț” nu a fost preluat de DLR. Îl semnalăm pentru a-l salva de la omisiune. Alte probleme nu ridică, fiind creat, în mod evident, prin schimbarea tranșei finale de la varianta cu metateză *mesteleu*, confirmată de dicționarul-tezaur s.v. *melesteu*, derivat regresiv de la *melestui* (v. DEX, DLR s.v.).

MIȘOMÓR

Cules din localitatea Amărăștii de Jos, Caracal, pentru rubrica „Vocabular regional” din LR (VIII, 1959, nr. 5: 73), cuvântul *mișomor* lipsește din dicționare și din alte glosare. Cu glosa „mulțime mare [sic!], mușuroi” (cf. și expresiile aferente, *mișomor de furnici*, ~ *de omizi*), cuvântul-titlu pare a fi rezultat prin contaminația sinonimică dintre *mișină* „mulțime, droaie (de ființe mici)” (v. DLR s.v. 3.) și *omor* [fig.], cu înțeles apropiat (cf. expr. *omor de lume* „înghesuală mare, îmbulzeală, prăpăd” – *Gl. Argeș* s.v.). În afară de modalitatea creării spontane, involuntare, nu excludem nici posibilitatea modelării deliberate, prin deraiere lexicală, cu același punct de pornire, *mișină*. Pentru implicarea acestuia, în ambele variante, pledează, formal, secvența *miș-* și semantismul.

MITIRISÍ

Notat din Sârbi, Dorohoi, *mitirisi* semnifică „a repara, a repune în funcțiune”: „– Iaca, măi frate, nu pot bate pana asta la plug nici deloc. Ajută-mi!” *Celălalt i-a ajutat și au mitirisit ei plugul degrabă* (Furtună, *Cuvinte*: 126).

Verbul menționat poate fi raportat la *merimetisi*, var. înv. de la *meremetisi*, cu același sens, împrumut din neogreacă. Preluat în lexicul dialectal, împrumutul, cu o structură de silabe egale, unele chiar identice, susceptibil de redimensionare, a suferit

modificarea în consecință: *meretisi* > *meritisi* > *miritisi*. Rezultatul, consemnat în DLR, *miritisi*, prin metateză, dobândește o nouă formă, *mitirisi*. Ultima variantă, respectiv, cuvântul-titlu, a rămas în afara corpusului DLR, fapt asupra căruia atragem atenția.

MORMINȚIE

Semnificând „cimitir”, *morminție* (notat fără accent în sursa originală!) a fost identificat într-un manuscris bănățean de la începutul secolului al XIX-lea: *Apoi iară în Câmpu Lung cu corturi au ieșit unde, în morminția nemțească zidită, argint cu măsura da, parale făceau* (Todoran 1970: 57). Pentru etimologia cuvântului, regretatul lingvist clujean menționează analiza *morminți* + suf. *-ie*. Adăugăm, în completare, că selectarea afixului, deși nu pare o derivare propriu-zisă, s-ar datora, probabil, și analogiei cu sinonimul *progadie*, de origine slavă, regionalism cunoscut „mai ales în Transilv., Ban. și Olt.” (v. DLR s.v.), în a cărei silabă terminală apare secvența *-ie*. Prin falsă interpretare, s-ar fi creat posibilitatea de asimilare a acesteia la cunoscutul formant. Cu alte cuvinte, modelarea derivatului *morminție* ar fi avut loc și sub impulsul cuvântului de origine slavă preexistent. *Morminție* nu figurează în dicționare. Neajunsul principal ar putea veni din partea accentului diferit al celor două unități lexicale implicate.

MUIERCÂNĂ

Cu înțelesul „femeie afurisită, rea, ticăloasă”, cuvântul *muiercană* a fost preluat în DLR pe baza câtorva atestări: *Ce om fără de lege! L-a învățat muiercana!* (Dunăreanu, Ch.: 31). *Muiercana atâta așteaptă, că-i una, că-i alta, că ea se duce la o vecină, că ea are treabă* (I. Cr., I: 115). Pentru etimon, DLR se limitează la sugestia „cf. *muiere*”, evident, cu totul insuficientă. După context, lexemul, ar constitui un cuvânt-invectivă, cu valențe sporite și prin potențiala asociere (formală) ofensatoare cu *miercană* „vacă născută miercurea” (v. DLR s.v.), nume curent în partea sudică a țării: *Mugeau de zguduiau casa miercanele* (Delavrancea, S.: 17). Contrar din *Miercureana*, analizabil prin numele zilei de *miercuri*, *miercană* se poate regăsi ca model în *muiercană*, atât formal cât și semantic, dacă nu cumva este o deraiere lexicală deliberată.

NUCERĂNIE

Pașca, *Gl.* a înregistrat, în rostire locală, *nucerănie* s.f., cu precizarea „înțeles neclar”, probabil așa cum i-a fost transmis din Zagra (Valea Someșului). În aceste

condiții, DLR nu l-a preluat! Citatul de care este însoțit cuvântul ar putea, totuși, să contribuie la decriptarea acestuia: *Tiu, nucerănie, nu fie de deochi!* Exclamația admirativă s-ar explica prin bogăția nucilor, cantitativă și/sau calitativă (= fructe, ca recoltă, ori pomi, ca număr). Primitivul ar putea să fie el însuși un derivat, *nucărie*, ambivalent semantic, atât „nucet”, cât și „mulțime, cantitate mare de nuci”. În această calitate, el prezintă analize diferite: *nuc* + suf. *-ărie* > *nucărie* „nucet” și *nucă* + suf. *-ărie* > *nucărie* „cantitate mare de nuci”. Date fiind proporțiile neobișnuite ale culturii sau ale producției, prin schimbare de sufix, s-ar fi creat un nou derivat care să exprime modificarea de situație: *nucăranie*. Rezultatul acestei modificări, prin suprasufixare, este însă ecranat de o posibilă contaminație, proces specific oralității: *nucăranie* + (probabil) *nucet*, eventual *nuci*. Intersectarea petrecută obnubilează derivatul creat pentru a exprima uimirea: **nucăranie* + *nucet* > *nucerănie* > *nuceranie*.

OCINĂTORIU

Inclus în DLR în var. neliterarizată, conform surselor, exclusiv, moldovenești în care a fost identificat, *ocinătoriu*, *-oare* „moștenitor, urmaș”, lexem învechit, atrage atenția prin soluția etimologică indicată: *ocină* + suf. *-tor*. Chiar dacă de mult nu mai este uzual, derivatul necesită, totuși, o explicație plauzibilă, derivativul menționat fiind compatibil cu teme verbale. Probabil, este vorba de o formație analogică, creată, în paralel, de la sinonimul *ocinaș*, dar în conformitate cu modelul de largă răspândire: *moștenitor*. În aceste condiții, am putea vorbi despre derivare sinonimică. MDA perpetuează interpretarea etimologică din DLR.

PÍRCĂ

DLR înregistrează *pircă* s.f. 1. cunoscut „prin Transilv.”, cu înțelesul „bibilică”, iar pentru origine menționează „cf. *pichere*”. Este evident că trimiterea dicționarului-tezaur nu a soluționat etimologia. În acest scop, propunem evaluarea diminutivului *pichiriță*, analizabil prin var. *pichire* s.f., regional, mai ales în Mold. (v. DLR), în etapa unei variante cu metateză, *pirichiță*, apoi cu sincopă, *pirchiță*, aceasta din urmă înregistrată de dicționarul-tezaur, pentru Transilv. (*Amândoi soții aveau părul roșu, iar ea era pistrui ca un ou de **pirchiță*** – M. Beniuc, *Pe muchie de cuțit*, I, 1959: 198). De la derivatul *pirchiță*, interpretat ca formație diminutivală, „s-ar fi extras”, mai apoi, presupusa bază derivativă *pircă*.

Propunerile DLR *pircă* cf. *pichere*, *pirchiță* < *pircă* + suf. *-iță* ridică suficiente semne de întrebare.

PIȚIGÓNG

Inexistent în dicționare sau în glosare, adjectivul variabil *pițigong* „slăbănog”, a fost recent înregistrat într-o localitate din Maramureș, Dragomirești, de unde deținem informația (Faiciuc 2008: 765).

Beneficiind de o structură suficient de transparentă, cuvântul-titlu, la rigoare, poate fi explicat. Prima parte a acestuia „trimite” la *pițigoi*, pentru un înțeles figurativ, ipoteză confirmată de DLR s.v. 3. „epitet (depreciativ) pentru un om slab și deșirat (CADE) sau mic de statură (Polizu, *Dicț.*, Marian, O. II: 152, DDRF, Șăineanu, D.U.)”. Partea a doua reia indicația din glosa citată, referitoare la fizic (= om slab) și „trimite” la un adjectiv transparent din aceeași familie lexicală: *slăbănog* (un împrumut din bulgară: *slabanoga*). Din încrucișarea *pițigoi* + *slăbănog* ar fi putut apărea un prim rezultat *pițignog*, remodelabil prin metateză: *pițigong*.

PUCULUI

Identificat ca „atestare involuntară”¹ în Pașca, *Gl. dialectal*, s.v. *tâmbuli* „**a pucului**, a ajunge la înțelegere”, cuvântul-titlu a fost comunicat de N. Drăganu din localitatea Sângeorz. Conform semantismului indicat, l-am afiliat unui verb apropiat formal, atestat ca var. înv.: *păcui* s.v. *păciui*. DLR menționează o singură atestare după Jipescu *ap.* DDRF: *Nici o sută de ani n-au păcuît*. Atestarea din partea sudică se motivează ca o particularitate a limbii vechi. Mai mult, unele dintre verbele cu o astfel de desinență au dezvoltat variante în *-ălui*: *comăndui* / *comăndălui* (DA s.v. *comandă*), *găzdui*/*găzdălui* (DA s.v. *găzdui*) ambele cu semnul arhaicității; *bășcui*/*bășcălui* s.v. *bășcălui*, după DA, cu atestări din Muntenia și Oltenia. După modelul acestora, am admis posibilitatea dubletului și pentru *păcui*/*păcălui*. Modificarea ulterioară am pus-o pe seama expr. *a pune pace*, sub influența căreia structura verbului ar fi devenit *pucului*. Expresia invocată, foarte frecventă în aria nordică, *a pune pace* „a stinge ostilitățile, a încheia pace” apare ca un leitmotiv în lirica populară preluată, evident, din uzul cotidian (v. volumul lui M.M. Deleanu, *Doamne, pune pace în țară!*. Timișoara, 2015).

STRĂȘUNĂ

Notat de Ciaușanu, *Gl.* pentru nordul Olteniei, verbul refl. *strășuna* „a i se năzări” (*Ce i s-o mai fi strășunat?*) figurează în DLR fără soluție etimologică,

¹ Prin sintagma „atestare involuntară”, instituită și tratată în Mărgărit 2011: 27–34; 2013: 95–104; 2014: 99–108, am denumit „lexemele colaterale față de corpusul corespunzător, aflate în citate sau în definiții, dar susceptibile de a fi (fost) promovate în calitate de cuvinte-titlu”.

numai cu indicația „cf. *cășuna*”. Este adevărat faptul că cele două verbe au aceeași tranșă finală și chiar și semantismul nu diferă fundamental. Pentru verbul în discuție, o sugestie ar putea veni de la var. *strășina* s.v. *strășuna* care, din punct de vedere formal, „evocă” paronimul *streșina*, atestat cu un alt înțeles, dar explicabil prin expr. *a-și duce mâna (palma) streășină la ochi*, pentru a vedea mai bine. Unei astfel de „descendențe” îi putem atribui semantismul „a i se părea că..., a i se năzări”. În acest punct, apropierea formală *strășina* / *cășuna* ar fi putut favoriza modificarea în consecință: *strășuna*.

STRÂNȘTE

Ca variantă de la *striște* (înv. și popular) „soartă”, vechi împrumut slav, de obicei în construcție cu verbele *a avea*, *a fi* sau cu echivalente ale acestora, *strânște* a fost inclus în DLR. L-am întâlnit în Pamfile, *Crăciunul*: 239, atestare absentă din dicționarul-tezaur: ***Strânștea ta, norocu tău, / Dacă-i pica-n locu meu!*** Cuvântul-titlu circulă mai ales în variante: *triște*, *a nu avea triște* (Ispirescu, *Legende*: 275) sau în expr. *făr-de triște* „fără noroc”: *Să mă duc dintr-acest loc / Că e loc făr-de noroc / Ș-o siliște / Făr-de triște* (Teodorescu, P. P.: 281). Este cunoscut și cu prefix: *netriște* semnalat și comentat, pentru partea sudică a țării, dar lăsat fără soluționare etimologică de Iorgu Iordan (SCL, XIV, 1963, nr. I: 24). În zona opusă, în Maramureș, a continuat să aibă curs, cel puțin, pentru secolul trecut, în urări, într-o formulă specializată: *Se mai folosește și astăzi în unele locuri din județ și la ciocnirea paharelor: strâște și noroc!* (Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, 1938: 155). Consolidată prin întrebuițare curentă, urarea, constând dintr-o structură binară, a dezvoltat cadrul propice unor modificări fonetice determinate de coeziunea „binomului”. În acest fel explicăm anticiparea nazalei din lexemul secund: *striște și noroc!* > *strînște și noroc!*, mai apoi, *strânște și noroc!*

ȘCHIOPĂZI

Verbul *șchiopăzi*, inclus în *Note lexicale și etimologice*, pe baza materialului cules pentru NALR – Transilv., de V. Bidian, D. Loșonți, Gr. Rusu (CL, XXXIII, 1988, nr. 1: 130), fără comentariu asupra originii, s-ar explica prin derivarea formei de ind. prez. 3 sg. *șchiopează* (de la verbul *șchiopa*) > *șchiopezi*. În acest fel, seria verbelor desprinse, în noi variante, din propria lor paradigmă, crește (cf. *bureza*, *picureza*, *ureza*, Mărgărit 2007: 275–285; id., NCEs: 318–334). În plus, se impune și rectificarea grafică de rigoare, prin renunțarea la particularitatea dialectală perpetuată în reproducerea cuvântului-titlu: *șchiopăzi* > *șchiopezi*.

ȘOMDIGEL

Complet necunoscut, cuvântul *șomdigel* „dop, stupuș [sic!]”, suspect ca formă, figurează în Pașca, *Gl.* pe baza informației lui N. Drăgan, care l-a cules din localitatea Căian, Valea Someșului. Ulterior, în aceeași structură fonetică, a fost repus în circulație de DLR care l-a preluat *tale-qual* în corpusul de termeni. Dat fiind faptul că în coloanele amintitului dicționar figurează *șomoioegel*, dim. de la *șomoioeg*, ilustrat cu un text din Muntenia (*Bota de apă astupată cu un șomoiegele de miez de papură* – Sandu Aldea, D.N.: 101, după DLR), și la care, de fapt l-am raportat, înainte de a verifica dicționarul, ne întrebăm dacă nu cumva, *șomdigel* reprezintă aportul unei interpretări grafice eronate. Probabil că da, cu atât mai mult cu cât glosa cuvântului-titlu și citatul ilustrativ pentru *șomoioegel*, contextual, coincid.

ȘTÉRGURĂ

Înregistrat în Pașca, *Gl.*, *ștergură* „șterc”, din împrejurimile orașului Hunedoara (*Îmi veni o ștergură în ochi*), cuvântul a fost preluat în DLR ca element regional și explicat etimologic: „sg. refăcut după *ștercuri* (pl. lui *șterc*), influențat de *șterge*”. Împărtășim punctul de vedere al amintitului dicționar, dar nu în totalitate: într-adevăr *ștercură* constituie un element de inovație din evoluția lexemului *șterc* < lat. *stercus*, prin refacere din pl. *ștercuri*, astăzi învechit, răspândit în limba veche, ultima atestare DLR provenind din opera lui Varlaam. Aproape ieșit din uzul cotidian, *șterc* s-a retras în lexicul dialectal unde a cunoscut o anumită circulație, de vreme ce a dezvoltat un nou singular (*ștercură*), prin derivare regresivă de la pl. *ștercuri*. Modificarea formală *ștercură* > *ștergură* s-ar fi putut produce chiar sub influența paronimului, uzual în Transilvania și, în plus, prezent în același domeniu de referință: *ștercura* [= gunoi în ochi], reclamând cu necesitate *ștergura* [șervetul]. Cu timpul, a fost posibil ca vechiul cuvânt moștenit din latină, dar, refăcut într-o variantă paronimică, după toate probabilitățile, să fie asimilat de *ștergură*, cu poziție consolidată în lexicul dialectal.

BIBLIOGRAFIE

- CL = *Cercetări de lingvistică*. [Cluj]. Academia Română. Filiala Cluj. Institutul de Lingvistică. Anul I (1956 ș.u.).
- Densusianu Ț.H. = O. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*. București, 1915.
- DGS = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, volumul I, Literele A–C, București, 2009; volumul II, Literele D–O, București, 2010; volumul III, Literele P–Z, București, 2011, coord. Maria Marin.

- DR = „Dacoromania”, Cluj, 1921–1948.
 Hristea 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*. Studii. Articole. Note. București, Editura Științifică.
 LR = „Limba română”, București, 1952 și urm.
 Mărgărit 2007 = Iulia Mărgărit, *Identitatea unui formant: -eza, -ăza; -ezi; -ozi*, în LR, LVI, nr. V, p. 275–285.
 Mărgărit, NCES = Iulia Mărgărit, *Noi comentarii etimologice și semantice*. „ETYMOLOGICA”, 28, București. Editura Academiei Române, 2010.
 Mărgărit 2011 = Iulia Mărgărit, *Atestări involuntare*, FD, XXX, p. 27–34.
 Mărgărit 2013 = Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări involuntare* (II), în FD, XXXII: 95–102.
 Mărgărit 2014 = Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări involuntare* (III), în FD, XXXIII: 171–178.
 SCL = *Studii și cercetări lingvistice*. [București], Editura Academiei. Institutul de Lingvistică din București. Anul I (1950), ș. u.
 Suciuc II = Emil Suciuc, *Influența turcă asupra limbii române*, [vol.] II. Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă, București, Editura Academiei Române, 2010.
 Todoran 1970 = R. Todoran, *Particularități dialectale bănățene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea*, în „Cercetări de lingvistică”, XIV, 1969, nr. 2, p. 291–303 (I) și XV, 1970, nr. 1, p. 51–62 (II).

SURSE

- Antologie, Ung. = **Dacă n-ar vu fi, nu s-ar povesti**. *Antologie a povestitorilor români din Ungaria*. Coordonator: Otilia Hedeșan. București, [Editura] Paideia, 2007.
 Al Lupului, PG = Nicolae Al Lupului, *Posada Gurenilor, Povestiri din alte vremi*, Craiova, Tiparul „Prietenii științei”, [1929].
 Dicț. dialectal = *Dicționar dialectal* (cuvinte, sensuri, forme), vol. I–IV. Redactor responsabil Rubin Udler. Chișinău, 1985.
 Ciaușanu, Gl. = G.F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*. București, Imprim. națională, 1931. (Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).
 Costin, Gr. Băn. = Lucian Costin, *Graiul bănățean*. [Vol.] II. Turnu Severin, 1934.
 DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
 DBR = Tiberiu Iovan, *Dicționar bulgar-român*, București, Editura Științifică, 1994.
 DDRF = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. [Vol. I–IV]. Bucarest, Imprimerie de l'État, 1893–1895.
 Delavrancea, S. = [Barbu] Delavrancea, *Sultănica*. București, Tipolitografia St. Mihalescu, 1885.
 DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
 DRB = *Dicționar român-bulgar*, sub redacția academicianului Dr. St. Romanski și a lui St. Ilcev, Sofia, 1962.
 Dunăreanu, Ch. = N. Dunăreanu, *Chinuții*. Nuvele și schițe din viața de port. București, Minerva, 1907.
 Faiciuc 2008 = Elisabeta Faiciuc, *Dragomirești. Între tradiție și modernism*. Ediția a doua, revizuită și adăugită, cu o Antologie de folclor... Cluj-Napoca, Editura Limes, 2008.
 Furtună, *Cuvinte* = Dumitru Furtună, *Cuvinte scumpe*. Taclale, povestiri și legend românești. Cu un glosar la sfârșit. Culese de... București, 1914.
 Gl. Argeș = D. Udrescu, *Glosar Argeș*. București, Editura Academiei, 1967.
 GN = *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români* de I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția. [Vol.] I: 1906; [Vol.] II: 1908, București.

- I. Cr. = „Ion Creangă”, revistă de limbă, literatură și artă populară. Bârlad. Anul I (1908) ș.u.
 Lexic. reg., I–II = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucretia Mares, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
 Liuba, Iana, M. = Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Măidan*. Caransebeș, 1895.
 Marian, *Nașterea* = S.Fl. Marian, *Nașterea la români*. Studiu etnografic. Edițiunea Academiei Române, București, 1892. Marin 2013 Marin, *Pluralele picere, piciori*. Notă „morfologică”, în „Fonetică și dialectologie”, XXXII, 193–196.
 Marian, O. = S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română*. Tom. I–II. Cernăuți, 1883.
 MAT. = *Materiale și cercetări dialectale* [vol. I]. București, 1960.
 DIALECT. I
 MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Învățământului Public, prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. Volumul I (*Poesia poporană*, partea I–II)–II. București, 1900.
 MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”; *Micul Dicționar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, București, Univers Enciclopedic.
 Murariu, = Ion Murariu, *Vorbe d-ale noastre*. Glosar girocean. Ediția a IV-a, revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Wald Press, 2014.
 Gl. girocean
 Pașca, Gl. = Ștefan Pașca, *Glosar dialectal*, alcătuit după material cules de corespondenții din diferite regiuni, București, Cultura națională, 1928. (Academia Română. Memoriile secțiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3).
 Polizu, *Dicț.* = Gh. A. Polizu, *Vocabular româno-german*. Brașov, 1857.
 Sevastos, C. = Elena Didia Odorica Sevastos, *Cântece moldovenești*. Iași, Tipografia națională, 1888.
 Sturza 2014 = Valentina Sturza, *Basarabia decapitată*, București, Ed. Biodova, 2014.
 Șăineanu, DU. = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*. A opta edițiune cu totul revăzută și adăugită în ediția VI-a. [Craiova], Editura „Scrisul românesc”, [1930].
 Teodorescu, P.P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de ..., București 1885.
 Viciu, *Glosar* = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate și explicate de ..., București, Carol Göbl, 1906 (Extras din Analele Academiei Române, Seria II, Tom XXIX. Memoriile secțiunii literare).
 Viciu, *Supl. Gl.* = Alexiu Viciu, *Suplement la Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate și explicate de ..., București, Cultura Națională, 1925 (Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom III. Mem. II).
 Zanne, P. I–X = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I–X, [București], 1895–1912.

NOTES ÉTYMOLOGIQUES

(Résumé)

L’auteur propose des solutions étymologiques pour deux catégories de mots enregistrés dans des dictionnaires et dans des glosaires ou tout à fait absents, en leur qualité des mots inédits.

Cuvinte-cheie: beaua, cârtac, comnărie, corcodușă, focale, informați, liliac, mișomor, mitirisi, muiercană, nucerănie, pucului, șomdigel, ștergură.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
 al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13*